

Ինչու դեռևս կարգավորված չէ Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտությունը

Շավարշ Քոչարյան, ՀՀ ԱԳ նախարարի տեղակալ

Հոդվածը լույս է տեսել ֆրանսերեն լեզվով,
2013թ. սեպտեմբերին, «Ճգնաժամերի կանխարգելում և
խաղաղաշինություն» հոդվածների ժողովածուների
երրորդ հատորում: *Stu Ed. Jean-Pierre Vettovaglia,*
Prévention des crises et promotion de la paix (volume
III). Déterminants des conflits et nouvelles formes de
prévention, Bruylant, septembre 2013, pp. 569-593 (at
http://www.mfa.am/u_files/file/Kocharyan_fr%20Article_fr).

Նախաբան

Լեռնային Ղարաբաղի խնդրի ներկա փուլը սկիզբ է առել ԽՍՀՄ գոյության վերջին տարիներին և վերածվել է հակամարտության Լեռնային Ղարաբաղի ժողովրդի ինքնորոշման իրավունքի իրացմանն ի պատասխան Ադրբեյջանի կողմից ուժային քաղաքականություն որդեգրելու արդյունքում: Ղարաբաղի հակամարտությունը տարբերվում է նախկին Խորհրդային Միության տարածքում ծագած այլ հակամարտություններից նրանով, որ Ղարաբաղի ժողովուրդը իրավաբանորեն անթերի կերպով իրացրել է իր ինքնորոշման իրավունքը մինչև Խորհրդային Միության փլուզումը:

Ղարաբաղյան հակամարտությունը հետխորհրդային տարածքի ամենաարյունալի հակամարտությունն էր՝ տասնյակ հազարավոր զոհերով, հարյուր հազարավոր փախստականներով և մեծ ավերածություններով: Հակամարտության ռազմական փուլը ավարտվեց 1994թ. մայիսին զինադադարի մասին անժամկետ համաձայնագրով: Հատկանշական է, որ զինադադարից անցած 19 տարվա ընթացքում լայնածավալ ռազմական գործողություններ չեն վերսկսվել և հարաբերական խաղաղությունը պահպանվել է առանց միջազգային խաղաղապահ ուժերի ներգրավման:

Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության կարգավորման բանակցային գործընթացում միջնորդ են հանդիսանում ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհրդի 5 մշտական անդամներից 3-ը՝ Ռուսաստանը, ԱՄՆ-ը և Ֆրանսիան: Չնայած միջնորդների հետևողական ջանքերին՝ Ղարաբաղյան խնդիրը դեռևս

կարգավորված չէ: Դրա հիմնական պատճառն այն է, որ Ադրբեջանը գործում է Միավորված ազգերի կազմակերպության նպատակներին հակառակ:

Ստորև ներկայացված տեսակետները կարող են չհամընկնել Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության տեսակետների հետ:

1. Խնդրի էությունը Լեռնային Ղարաբաղի ժողովրդի ինքնորոշման իրավունքի իրացումն է

1.1. Լեռնային Ղարաբաղը երբևէ չի եղել անկախ Ադրբեջանի կազմում

Լեռնային Ղարաբաղի (Արցախի) մասին՝ որպես պատմական Հայաստանի մաս, հիշատակումներ կան դեռևս Ստրաբոնի¹, Պլինիոս Ավագի², Կլավդիոս Պտղոմեասի³, Պլուտարքոսի⁴, Դիոն Կասիոսի⁵ և այլ անտիկ հեղինակների աշխատություններում: Մինչդեռ Ադրբեջան պետությունն առաջին անգամ քաղաքական քարտեզի վրա հայտնվել է 1918 թվականին՝ ռուսական կայսրության փլուզումից հետո:

1918-1920թթ. Լեռնային Ղարաբաղն ինքնակառավարվող միավոր էր և ուներ պետության բոլոր ատրիբուտները: Այդ ժամանակահատվածում նորաստեղծ Ադրբեջանը տարածքային նկրտումներ ուներ հարևան պետությունների հանդեպ՝ ներառյալ Լեռնային Ղարաբաղի տարածքը, և Ազգերի լիգան մերժեց Ադրբեջանի անդամության դիմումը նրա սահմանների անհստակության պատճառով⁶:

1920թ. Տարածաշրջանի խորհրդայնացումից հետո Ղարաբաղը, հակառակ նրա ժողովրդի կամքին, ինքնավար մարզի կարգավիճակով միացվել էր Ադրբեջանին բոլշևիկյան Կովկասյան բյուրոյի 1921թ. որոշմամբ, որը այդպիսի որոշում կայացնելու լիազորություն չուներ: Ընդ որում, հաջորդ քայլերի արդյունքում ինքնավար մարզն ընդգրկեց Ղարաբաղի տարածքը ոչ ամբողջությամբ, ինչի

¹ Strabo, "Geography", http://mfa.am/u_files/file/antic/GeographyStrabo.pdf

² Pliny the Elder, "Natural History", http://mfa.am/u_files/file/antic/NaturalHistoryPliny.pdf

³ Claudius Ptolemy, "Geography", http://mfa.am/u_files/file/antic/PtolemyGeography.pdf

⁴ Plutarch, "Lives of the Noble Greeks and Romans",
http://mfa.am/u_files/file/antic/PlutarchsLives.pdf

⁵ Dion Cassius, "Roman History", http://mfa.am/u_files/file/antic/DiosRomanHistory.pdf

⁶ League of Nations, Journal N17 of the First Assembly, Geneva 1920 (cited in Shahan Avakian "Nagorno-Karabagh: Legal Aspects", Yerevan 2010, available at [http://mfa.am/u_files/file/Legal%20Aspects Nagorno-Karabagh en 2010.pdf](http://mfa.am/u_files/file/Legal%20Aspects%20Nagorno-Karabagh%20en%202010.pdf))

հետևանքով Լեռնային Ղարաբաղը նաև զրկվեց Հայաստանի հետ ընդհանուր սահմանից:

Ադրբեջանը իր 1991թ. հոկտեմբերի 18-ի անկախության մասին սահմանադրական ակտով անվավեր է համարել խորհրդային միության ակտերը այն մասով, որը վերաբերում է Ադրբեջանին⁷: Դրանով իսկ, եթե նույնիսկ ընդունենք, որ Ղարաբաղը խորհրդայնացված Ադրբեջանին միացնելու մասին բոլշևիկյան որոշումները լեգիտիմ էին, անկախացող Ադրբեջանը դրանք չեղյալ է հայտարարել:

1.2. Ղարաբաղը հայաթափելու Ադրբեջանի քաղաքականությունը

1918թ. մայիսից մինչև 1920թ. ապրիլը Ադրբեջանի զինված ստորաբաժանումները հայ բնակչության հանդեպ իրագործեցին բռնություններ և ջարդեր: Միայն 1920թ. մարտին տարածաշրջանում հայկական մշակութային կենտրոն հանդիսացող, Ղարաբաղի մայրաքաղաք Շուշիում Ադրբեջանի զինված ստորաբաժանումները կոտորեցին և տեղահանեցին շուրջ 40 հազար հայ⁸:

Էթնիկ հողի վրա ռեպրեսիաները և խտրական վերաբերմունքը՝ սոցիալական, տնտեսական ու մշակութային ոլորտներում, հետևողականորեն իրականացվում էր Ադրբեջանի կողմից ողջ խորհրդային ժամանակահատվածում: Այդպիսի քաղաքականության արդյունքում Ղարաբաղի բնակչության հարաբերակցությունը փոփոխվեց. եթե 1923 թվականին հայերը կազմել են Լեռնային Ղարաբաղի բնակչության 94,4 տոկոսը, ապա 1989թ. տվյալներով հայերի թիվը նվազել է մինչև 76,9 տոկոս⁹:

Ղարաբաղի ժողովուրդը մշտապես ընդվզել է այդ քաղաքականության դեմ և ելնելով Խորհրդային Միության շրջանակներում խնդրի լուծման միակ հնարավորությունից և առկա նախադեպերից՝ բազմիցս դիմել է կենտրոնական իշխանություններին Ղարաբաղը Խորհրդային Հայաստանին միացնելու խնդրանքով: Այսպես, 1965թ. պետիցիան ստորագրել էր 45.000 մարդ: Իսկ 1987թ. պետիցիան արդեն ստորագրել էր 80.000 մարդ:

⁷ The Constitutional Act on the State Independence of the Republic of Azerbaijan, 18 October 1991, available at <http://azerbaijan.az/portal/History/HistDocs/Documents/en/09.pdf>

⁸ Levon Chorbajian et al, "The Caucasian Knot: The History & Politics of Nagorno-Karabagh" (1994), at <http://books.google.am/books?id=OUInYdOHJ3wC&lpg=PA110&ots=v0E9o9K8Gw&dq=shushi%2040%2C000%20armenians&pg=PA142#v=onepage&q=shushi%2040,000%201920&f=false>

⁹ <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru/rnkarabax.html>

1.3. Լեռնային Ղարաբաղի ժողովրդի ինքնորոշման իրավունքի իրացումը

Խորհրդային Միության վերջին տարիներին, համաձայն այդ պետության օրենսդրությանը, Ղարաբաղը իրավաբանորեն ձեռք էր բերել անկախություն Ադրբեջանից¹⁰: 1988թ. փետրվարի 20-ին ինքնավար մարզի պատգամավորների խորհուրդը որոշում կայացրեց դիմելու Խորհրդային Միության, Ադրբեջանի և Հայաստանի պառլամենտներին՝ ինքնավար մարզը Ադրբեջանի կազմից Հայաստանի կազմ տեղափոխելու մասին¹¹: Հայաստանի պառլամենտը համաձայնվեց, իսկ Ադրբեջանի պառլամենտը մերժեց: Կենտրոնական իշխանությունները, մերժելով խնդրանքը, այնուամենայնիվ Ղարաբաղում ստեղծեցին հատուկ կառավարման կոմիտե՝ ուղղակիորեն ենթարկելով Ղարաբաղը Մոսկվային¹²: 1989թ. դեկտեմբերի 1-ին Հայաստանի պառլամենտը և Լեռնային Ղարաբաղի լիազոր ներկայացուցիչները համատեղ որոշում կայացրեցին Հայաստանի և Ղարաբաղի վերամիավորման մասին¹³:

Ստեղծված իրավիճակից իրավական ելք տրամադրեց 1990թ. ապրիլի 3-ի «Խորհրդային Միությունից Միութենական Հանրապետության դուրս գալու հետ կապված հարցերի լուծման կարգի մասին» օրենքը¹⁴: Համաձայն այդ օրենքի 3-րդ հոդվածի Միության կազմից Միութենական Հանրապետության դուրս գալու դեպքում ինքնավար կազմավորումները և հավաք բնակվող ազգային փոքրամասնությունները իրավունք ստացան դուրս գալու հանրապետության կազմից և որոշելու իրենց հետագա կարգավիճակը:

1991թ. օգոստոսի 30-ին Ադրբեջանը հռչակեց իր անկախությունը: Սեպտեմբերի 2-ին Ղարաբաղի ինքնավար մարզը՝ Շահումյանի շրջանի հետ միասին, հռչակեց իրեն անկախ հանրապետություն¹⁵: Լեռնային Ղարաբաղը չմասնակցեց սեպտեմբերի 21-ի Հայաստանի անկախության հանրաքվեին, իսկ նույն

¹⁰ See e.g. Otto Luchterhandt, Der Status der Republik Berg-Karabach aus der Sicht des sowjetischen Staatsrechts, in: Kannatian, Raffi (Hrsg.): Geschichte und Gegenwart in schwierigem Umfeld, Frankfurt/ M 1998, S 266-286.

¹¹ Decision of the Special Session of the NKAO Council of Peoples Deputies of XX Session, 20 February 1988, available at <http://nkr.am/en/decision--of-the-special-session-of-the-nkao-council-of-peoples-deputies-of-xx-session/41/>

¹² Указ Президиума Верховного Совета СССР от 12 января 1989 года.

¹³ «Հայկական ԽՍՀ-ի և Լեռնային Ղարաբաղի վերամիավորման մասին» Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի և Լեռնային Ղարաբաղի Ազգային խորհրդի համատեղ որոշում, 1989թ. դեկտեմբերի 1:

¹⁴ Закон о порядке решения вопросов, связанных с выходом союзной республики из СССР от 3 апреля 1990 года. http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_16379.htm

¹⁵ Declaration on Proclamation of the Nagorno Karabakh Republic, 2 September 1991 available at <http://www.nkr.am/en/declaration/10/>

թվի դեկտեմբերի 10-ին Ղարաբաղում անցկացվեց անկախության մասին հանրաքվե միջազգային դիտորդների հսկողությամբ (Ի դեպ Ադրբեջանի անկախության հանրաքվեն անց է կացվել դեկտեմբերի 15-ին): Դեկտեմբերի 21-ին 11 խորհրդային հանրապետությունների ղեկավարները Ալմա-Աթայի հռչակագրով լուծարեցին Խորհրդային Միությունը¹⁶:

Այսպիսով Խորհրդային Միության լուծարման պահին նախկին Ադրբեջանի Միութենական Հանրապետության տարածքում ձևավորված էին երկու անկախ և իրավահավասար սուբյեկտներ՝ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը և Ադրբեջանի Հանրապետությունը:

2. Հակամարտությունը Ադրբեջանի կողմից ի սկզբանե որդեգրած ուժային քաղաքականության արդյունք է

2.1. Հայերի ջարդեր և էթնիկ զտումներ

Ի պատասխան Ղարաբաղի ժողովրդական պատգամավորների խորհրդի 1988թ. փետրվարի 20-ի խաղաղ պահանջին՝ մեկ շաբաթ անց Ադրբեջանի ղեկավարությունը Բաքվից 20 կմ հեռավորության վրա գտնվող Սումգայիթ քաղաքում փետրվարի 27-29-ին կազմակերպեց անասելի դաժանությամբ իրականացված հայերի ջարդեր: Սումգայիթով սկիզբ դրվեց Ադրբեջանի ողջ տարածքում հայերի ջարդեր կազմակերպելու և Ադրբեջանը հայաթափելու Բաքվի հետևողական քաղաքականությանը: 1990թ. հունվարի 13-19-ին ջարդերի ենթարկվեց և վտարվեց Բաքուն չլքած հայերի վերջին զանգվածը: Այդ բարբարոսական գործողությունների արդյունքում եղան հարյուրավոր անմեղ զոհեր¹⁷:

¹⁶ The Alma-Ata Declaration, 21 December 1991, available at http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/belarus/by_appnc.html

¹⁷ Caroline Cox and John Eibner, Ethnic Cleansing in Progress: War in Nagorno Karabakh, Institute for Religious Minorities in Islamic World, April 1993; Zoryan Institute, "The Sumgait Tragedy: Pogroms Against Armenians in Soviet Azerbaijan (Volume I, Eyewitness Accounts) ", September 1990; MFA of Armenia, "Sumgait: 20 years later" at <http://mfa.am/en/sumgait/>; European Parliament, Resolution B3-0049/93, 15.2.93 Official Journal of the European Communities No C42/165, available at <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:1993:042:0145:0198:EN:PDF#page=21>; European Parliament, Resolution B3-0473/91, 22.4.91 Official Journal of the European Communities No C 106/121, available at <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:1991:106:0102:0163:EN:PDF#page=20>; An Open Letter on Anti-Armenian Pogroms in the Soviet Union, New York Times, 27 September 1990, available at <http://www.nybooks.com/articles/archives/1990/sep/27/an-open-letter-on-anti-armenian-pogroms-in-the-sov/>; Nationalism at Its Nastiest, New York Times, 19 January 1990.

Օսմանյան կայսրությունում և Հարավային Կովկասում 1915-1920թթ-ին ցեղասպանություն և զանգվածային ջարդեր վերապրած աշխարհասփյուռ հայությունը Սումգայիթով սկիզբ առած հայկական ջարդերի նոր ալիքը ընկալեց որպես դարասկզբի ցեղասպանական քաղաքականության շարունակություն Ադրբեջանի կողմից: Սրված միջէթնիկական լարվածության արդյունքում սկսվեց ադրբեջանցիների արտագաղթը Հայաստանից: Հայաստանում ադրբեջանցիների ջարդեր չեն եղել, բացառության բռնության դրսևորման եզակի դեպքերի, և հայաստանաբնակ ադրբեջանցիների մեծամասնությունը հնարավորություն ունեցավ վաճառելու իրենց բնակարանները և լքելու Հայաստանը իրենց ունեցվածքով: Արդյունքում, Ադրբեջանը լքեցին 361 հազար հայ փախստականներ, իսկ Հայաստանը՝ 167 հազար ադրբեջանցի փախստականներ¹⁸:

Ի տարբերություն Ադրբեջանի տարածքում բնակվող հայության՝ Ղարաբաղի և նրան հարակից հայաբնակ շրջանների հայությունը դիմեց իրականացվող ջարդերի դեմ ինքնապաշտպանության: Ղարաբաղում էթնիկ զտումների քաղաքականությունը իրականացնելու համար սկսած 1991թ. ապրիլի 30-ից Ադրբեջանը կազմակերպեց «Կոլցո» օպերացիան՝ գործի դնելով իր հատուկ նշանակության ուժերը և կարողանալով ներգրավել խորհրդային 4րդ բանակի 23-րդ դիվիզիայի ստորաբաժանումները¹⁹:

1991թ. վերջին խորհրդային Միության փլուզումով Ադրբեջանի հայաթափման քաղաքականության վերջին թիրախը մնաց ինքնորոշված Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը:

2.2. Ադրբեջանի ագրեսիան Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության դեմ

Սկսած 1992 թվականից Ադրբեջանը լայնածավալ ռազմական գործողություններ իրականացրեց ԼՂՀ դեմ: 1992թ. հունիսի դրությամբ Ադրբեջանի բանակը օկուպացրել էր ԼՂՀ տարածքի մոտ 60 տոկոսը՝ կոտորելով ու տեղահանելով հայ բնակչությանը և ավիրելով բնակավայրերը²⁰: Միաժամանակ Ադրբեջանի բանակը հայ-ադրբեջանական սահմանի երկայնքով ռմբակոծում էր Հայաստանի բնակավայրերը և փորձում զավթել հայկական տարածքներ: Ադրբեջանի նախագահը 1992թ. հայտարարել էր, որ իրենք գրավելու են Հայաստանի հարավային մաս կազմող Ջանգեզուրը, և որ նա իր ոտքերը լվանալու է Սևանա լճում:

¹⁸ <http://www.hrw.org/reports/1994/12/01/seven-years-conflict-nagorno-karabakh;>
<http://www.un.am/en/UNHCR>

¹⁹ Доклад Комитета По Правам Человека Верховного Совета России, 1999г. октябрь.

²⁰ Baroness Cox, "Survivors of the Maraghar Massacre: It was truly like a contemporary Golgotha many times over", 27 April 1998 available at <http://www.christianitytoday.com/ct/1998/april27/8t5092.html>

Ադրբեջանը Ղարաբաղի դեմ ընթացող պատերազմում ներգրավեց վարձկաններին²¹, այդ թվում միջազգային ահաբեկչական ցանցերի՝ Թալիբանի և Ալ-Կաիդայի ավելի քան 2000²² և չեչեն ահաբեկիչ Շամիլ Բասաևի հարյուրավոր գրոհայիններին²³:

ԼՂՀ ինքնապաշտպանության բանակին հաջողվեց անցնել կազմակերպված հակագրոհի, ճեղքել Ղարաբաղի շրջափակումը և քայլ առ քայլ հետ մղել Ադրբեջանի զինված ուժերը Ղարաբաղի գրավված տարածքների մեծամասնությունից:

2.3. Միջազգային արձագանքը հակամարտության ծավալմանը և շրջափակմանը

Հայերի դեմ Ադրբեջանի վայրագությունները դատապարտող բազմաթիվ հրապարակումներ տեղ գտան աշխարհի առաջատար պարբերականներում: Այսպես, Սումգայիթի ջարդերից հետո ակադեմիկոս Անդրեյ Սախարովը հայտարարեց, որ «եթե որևէ մեկը կարող էր կասկածել դրանում մինչև Սումգայիթը, ապա այս ողբերգությունից հետո ոչ մեկի մոտ չի մնում ոչ մի բարոյական հնարավորություն պնդելու՝ ԼՂՀ-ի [Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի] Ադրբեջանին տարածքային պատկանելության պահպանման վրա»²⁴:

Ամերիկյան սենատը իր 1991թ. մայիսի 17-ի բանաձևով դատապարտել է Ադրբեջանի վայրագ գործողությունները խաղաղ բնակչության նկատմամբ, ինչպես նաև Ղարաբաղի և Հայաստանի շրջափակումը²⁵: Իսկ 1992թ. Հոկտեմբերի 24-ի 907 բանաձևը արգելեց ԱՄՆ-ի՝ որևէ ձևով աջակցության տրամադրումն Ադրբեջանին, մինչև որ վերջինս չդադարեցնի Հայաստանի և Լեռնային Ղարաբաղի դեմ շրջափակումը և ուժի կիրառումը²⁶:

1993թ. ընթացքում ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհուրդը ընդունեց չորս բանաձև, որոնց հիմնական պահանջն էր ռազմական գործողությունների դադարեցումը և խաղաղ բնակչություններով հարցերի կարգավորումը²⁷:

²¹ Ioannis Charalampidis, "Sponsored to Kill", "MIA" Publishers, Moscow 2013.

²² Лейла Юнус, "Будущее за профессиональной Армией", Зеркало (Баку), 10 авг. 2002г.

²³ Газета "Ичкерия", (РФ) N8, 25 июня, 1992г.

²⁴ Андрей Сахаров, письмо М.С.Горбачеву, "Независимая газета", 27.10.1992.

<http://armenianhouse.org/zolyan/nf-ru/karabakh/appendix.html>

²⁵ Condemning violence in Armenia S.RES.128, 17 May 1991, at <http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/z?c102:S.RES.128>:

²⁶ Freedom Support Act, SEC. 907. Restriction on Assistance to Azerbaijan[S.2532.ENR], at <http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/z?c102:S.2532>:

²⁷ UN Security Council, Resolutions 822 (30 April 1993), 853 (1993 29 July 1993), 874 (14 October 1993), 884 (12 November 1993).

Հակառակվելով այդ բանաձևերին՝ Ադրբեջանի ղեկավարությունը նախաձեռնում էր նոր զինված գրոհներ և նոր պարտություններ կրում²⁸:

Այդ պարտությունները պարտադրեցին Ադրբեջանին դիմել Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությանը զինադադար հաստատելու շուրջ բանակցություններ վարելու առաջարկով:

2.4. Զինադադարի բանակցությունները

1993թ. սեպտեմբերի 3-ին Հեյդար Ալիևը իր ստորագրությամբ լիազորում է, այլ պաշտոնյաների շարքում, Խորհրդարանի փոխխոսնակ Աֆեյադին Զալիլովին «բանակցություններ վարել Ադրբեջանի և ԼՂՀ բարձրագույն ղեկավարների հանդիպումը կազմակերպելու վերաբերյալ»²⁹: Ի պատասխան՝ նման լիազորագիր ստանում է ԼՂՀ արտաքին գործերի նախարար Արկադի Ղուկասյանը: Ձեռք բերված պայմանավորվածության արդյունքում սեպտեմբերի 25-ին Մոսկվայում կայանում է հանդիպում ԼՂՀ և Ադրբեջանի ղեկավարներ Ռոբերտ Քոչարյանի և Հեյդար Ալիևի միջև: Բացի այդ՝ բազմաթիվ երկկողմանի հանդիպումներ են տեղի ունենում ԼՂՀ և Ադրբեջանի տարբեր բարձրաստիճան պաշտոնյաների միջև: Այդ բանակցությունները հիմք ստեղծեցին 1994թ. Բիշքեկյան արձանագրության ստորագրման համար³⁰ և 1994թ. մայիսին Լեռնային Ղարաբաղի և Ադրբեջանի միջև անժամկետ զինադադարի կնքման համար, որին միացավ նաև Հայաստանը՝ որպես հակամարտության մեջ ներքաշված կողմ^{29 31}:

Այդ փաստերը ցույց են տալիս, որ Ադրբեջանի ղեկավարությունը՝

1. ճանաչել է ԼՂՀ-ն առնվազն որպես հակամարտության կողմ և
2. երբ Բաքուն իրականում ցանկանում է ղարաբաղյան խնդրում որևէ արդյունքի հասնել, ուղղակի բանակցում է ԼՂՀ հետ:

2.5. Ազրեյի հետևանքների համար պատասխանատվությունը

Պատերազմի արդյունքում Ադրբեջանը զավթեց ԼՂՀ Շահումյանի շրջանն ամբողջությամբ և Մարտունի ու Մարտակերտի շրջանների արևելյան հատվածները: Լեռնային Ղարաբաղի զինված ուժերի վերահսկողության տակ անցան հարակից շրջաններ, որոնք անվտանգության բուֆերի դեր կատարեցին՝ արգելափակելով ադրբեջանական կողմից Լեռնային Ղարաբաղի բնակավայրերի հետագա

²⁸ Vladimir Kazimirov, Karabakh and UN Security Council Resolutions, «Highlights», XII.2004, available at <http://vn.kazimirov.ru/k100eng.htm>

²⁹ Владимир Казимиров, "Мир Карабаху", июль 2009г.

³⁰ The Bishkek Protocol, 5 May 1994, available at <http://nkr.am/en/the-bishkek-protocol/43/>

³¹ <http://nkr.am/en/ceasefire-agreement/147/>

հրետանակոծումը և ամրապնդում են ԼՂՀ պաշտպանական դիրքերը Ադրբեջանի կողմից անթաքույց նախապատրաստվող նոր ագրեսիայի դեպքում:

Ագրեսիայի հետևանքների և ուժային քաղաքականության արդյունքում հակամարտության բոլոր կողմերի կրած զոհերի, ավերածությունների և փախստականների ճակատագրի համար ողջ պատասխանատվությունն ընկնում է ուժային քաղաքականություն որդեգրած և ագրեսիա սանձազերծած Ադրբեջանի վրա:

2.6. Ագրեսիայի սահմանումը

Արդյոք, միջազգային իրավունքը որակում է որպես ագրեսիա Ադրբեջանի ռազմական գործողությունները ինքնորոշված Լեռնային Ղարաբաղի դեմ, եթե ԼՂՀ-ն միջազգայնորեն ճանաչված չէ: Ագրեսիայի սահմանումը հաստատված է ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի 1974թ. 3314(XXIX) բանաձևով³²: Բանաձևի նախաբանում վերահաստատվում է պետությունների պարտավորությունը զինված ուժ չկիրառելու ժողովուրդներին ինքնորոշման իրավունքից, ազատությունից և անկախությունից զրկելու նպատակով:

Ագրեսիա է համաձայն հոդված 1-ում տրված սահմանման պետության կողմից զինված ուժի կիրառումը ընդդեմ այլ պետության սուվերենության, տարածքային ամբողջականության կամ քաղաքական անկախության: Համաձայն նույն հոդվածի՝ «պետություն» տերմինը օգտագործվում է չկանխորոշելով ճանաչման հարցը կամ տվյալ պետության՝ ՄԱԿ-ի անդամ հանդիսանալու հարցը:

Այդ սահմանումից միանշանակ բխում է, որ միջազգայնորեն չճանաչված և ՄԱԿ-ի անդամ չհանդիսացող պետության դեմ ռազմական գործողությունների իրականացումը հանդիսանում է ագրեսիա:

3. Ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունքը և պետությունների տարածքային ամբողջականությունը

3.1. Ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունքի և տարածքային ամբողջականության սկզբունքի հարաբերակցությունը միջազգային իրավունքի հիմնարար փաստաթղթերում

Համաձայն միջազգային իրավունքի հիմնարար նորմերի՝ տարածքային ամբողջականության սկզբունքը չի կարող հակադրվել ժողովուրդների ինքնորոշման

³² UN GA Res. 3314(XXIX), available at <http://www.un.org/documents/ga/res/29/ares29.htm>

իրավունքին³³: Միավորված ազգերի կազմակերպության (ՄԱԿ) կանոնադրության առաջին հոդվածը թվարկում է այդ կազմակերպության նպատակները, այդ թվում՝ ժողովուրդների իրավահավասարության և ինքնորոշման սկզբունքի հարգանքը: Կանոնադրության երկրորդ հոդվածը սկսվում է նախաբանով, համաձայն որի կազմակերպության անդամները, հետամուտ լինելով առաջին հոդվածում շարադրված նպատակներին, գործելու են երկրորդ հոդվածում թվարկված սկզբունքներին համաձայն: Մասնավորապես, պետությունները պետք է ձեռնպահ մնան «ցանկացած պետության տարածքային ամբողջականության կամ քաղաքական անկախության նկատմամբ կամ ՄԱԿ-ի նպատակներին անհարիր որևէ այլ ձևով ուժի գործադրումից կամ դրա սպառնալիքից»:

Այսպիսով, ՄԱԿ-ի կանոնադրությունը հստակորեն սահմանում է, որ տարածքային ամբողջականության սկզբունքը վերաբերում է պետությունների միջև հարաբերությունների հարթությանը: Տարածքային ամբողջականությունը, հանդիսանալով սկզբունք ուղղված ՄԱԿ-ի նպատակների իրականացմանը, չի կարող հակադրվել ՄԱԿ-ի նպատակ հանդիսացող ժողովուրդների իրավահավասարության և ինքնորոշման իրավունքին:

Համաձայն ՄԱԿ-ի կանոնադրության 103-րդ հոդվածի՝ «Այն դեպքում, երբ Միավորված ազգերի կազմակերպության անդամի՝ սույն կանոնադրությամբ ստանձնած պարտավորությունները հակասում են ցանկացած այլ միջազգային համաձայնագրերով նրա ստանձնած պարտավորություններին, ապա գերակայում են սույն կանոնադրությամբ ստանձնած պարտավորությունները»: Դրանով իսկ ցանկացած երկկողմ կամ բազմակողմ համաձայնագրի և ՄԱԿ-ի կանոնադրության միջև հակասության կամ տարամեկնաբանության դեպքում գերակայում է ՄԱԿ-ի կանոնադրությունը:

Նույնը վերաբերում է նաև 1975թ. Հելսինկյան եզրափակիչ ակտին, որը հայտարարում է ակտի սկզբունքների համապատասխանությունը ՄԱԿ-ի կանոնադրությանը և արտահայտում անդամ պետությունների կամքը Հելսինկյան ակտի սկզբունքները կիրառելիս գործել ՄԱԿ-ի կանոնադրության նպատակներին և սկզբունքներին համապատասխան: Ավելին, Հելսինկյան ակտի 10-րդ սկզբունքը ուղղակիորեն հաստատում է, որ այն դեպքում, երբ ՄԱԿ-ի կանոնադրությամբ անդամների ստանձնած պարտավորությունները կհակասեն որևէ պայմանագրով կամ միջազգային այլ համաձայնագրով ստանձնած պարտավորություններին,

³³ See e.g. Otto Luchterhandt, Der Status der Republik Berg-Karabach aus der Sicht des sowjetischen Staatsrechts, in: Kannatian, Raffi (Hrsg.): Geschichte und Gegenwart in schwierigem Umfeld, Frankfurt/ M 1998, S 266-286; Vahram Soghomonyan [Hrsg.], Lösungsansätze für Berg-Karabach/Arzach. Selbstbestimmung und der Weg zur Anerkennung, Nomos 2010, 11-77

կգերակայեն կանոնադրությամբ ստանձնած նրանց պարտավորությունները՝ ՄԱԿ-ի կանոնադրության 103-րդ հոդվածին համապատասխան:

Հատկանշական է Հելսինկյան եզրափակիչ ակտի 8-րդ սկզբունքի ձևակերպումը. «բոլոր ժողովուրդները միշտ իրավունք ունեն լիակատար ազատության պայմաններում, երբ և ինչպես նրանք ցանկանում են, որոշել իրենց ներքին և արտաքին քաղաքական կարգավիճակը՝ առանց արտաքին միջամտության, և սեփական հայեցողությամբ իրականացնել իրենց քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական ու մշակութային զարգացումը», ինչպես նաև «մասնակից պետությունները [...] ընդգծում են այդ սկզբունքի խախտման ցանկացած ձևը վերացնելու կարևորությունը»:

Հելսինկյան եզրափակիչ ակտի ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունքի ձևակերպումը համահունչ է ՄԱԿ-ի շրջանակներում մշակված 1966թ. Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների միջազգային համաձայնագրի և նույն թվականի Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների միջազգային համաձայնագրի, ինչպես նաև 1970թ. ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի 2625 (XXV) բանաձևով հաստատված, միջազգային իրավունքի սկզբունքների մասին հռչակագրին:

Այսպիսով, միջազգային իրավունքի տեսանկյունից կասկածից վեր է, որ Լեռնային Ղարաբաղի ժողովրդի կողմից անկախության հռչակումը և իրականացումը միանգամայն իրավաչափ է, իսկ Բաքվի փորձերը հակադրելու Լեռնային Ղարաբաղի ժողովրդի ինքնորոշման իրավունքի իրացմանը Ադրբեջանի տարածքային ամբողջականությունը հակասում են միջազգային իրավունքին, ինչպես նաև ՄԱԿ-ի առջև Ադրբեջանի ստանձնած պարտավորություններին:

3.2. Կոսովոյի գործով Արդարադատության միջազգային դատարանի եզրակացությունը

Բնական է, որ Արդարադատության միջազգային դատարանի պարզաբանումները ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունքի և տարածքային ամբողջականության սկզբունքի հարաբերակցության վերաբերյալ չեն կարող հակասել ՄԱԿ-ի կանոնադրությանը: Միանգամայն իրավաչափ է, որ Կոսովոյի վերաբերյալ ԱՄԴ-ի 2010թ. հուլիսի 22-ի եզրակացությունում հստակորեն նշվում է, որ միակողմանի անկախության հռչակումը միջազգային իրավունքում որևէ կերպ

արգելված չէ, և որ տարածքային ամբողջականության սկզբունքը վերաբերում է միայն միջպետական հարաբերություններին³⁴:

3.3. Ինքնորոշման ալիքը ժամանակակից աշխարհում

Ադրբեջանի կողմից տարածքային ամբողջականությունը ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունքին հակադրելը անցյալի վերակենդանացման փորձեր են և դատապարտված են տապալման: Դրա ապացույցն է այն հանգամանքը, որ ՄԱԿ-ի անդամների թիվը 1945 թվականից մինչև այսօր աճել է 3,5 անգամ՝ 55-ից դառնալով 193:

Այդ պետությունների շարքում են հարաբերականորեն վերջերս միջազգայնորեն ճանաչված և ՄԱԿ-ի անդամ դարձած Էրիթրեան (1993), Արևելյան Թիմորը (2002), Չեռնոգորիան (2006) և Հարավային Սուդանը (2011):

4. ԼՂՀ կայացած է որպես ժողովրդավարական պետություն

Լեռնային Ղարաբաղի ժողովուրդը ապացուցել է իր կարողությունը պատասխանատու լինելու ինքնորոշման իրավունքի իրացման համար: 21 տարիների ընթացքում ԼՂՀ-ն կայացել է որպես *de facto* ժողովրդավարական պետություն, այն էլ Ադրբեջանի ագրեսիային դիմակայելու և շարունակվող շրջափակման պայմաններում³⁵:

Ղարաբաղում, սկսած 1991թ. դեկտեմբերի 28-ի խորհրդարանական ընտրություններից, պարբերաբար անց են կացվում պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրություններ, որոնք բարձր գնահատականի են արժանանում միջազգային դիտորդների կողմից: Գործում է իշխանության թևերի միջև զսպիչների և հակակշիռների համակարգը, որն ամրագրվել է 2006թ. դեկտեմբերի 10-ի համաժողովրդական հանրաքվեով ընդունված Սահմանադրությամբ: ԼՂՀ-ի մարտունակ բանակը գտնվում է քաղաքացիական վերահսկողության ներքո:

Ուշագրավ է, որ ի տարբերություն նախկին կոմունիստական ճամբարի այլ անկախացած կամ տոտալիտար համակարգը թոթափած սուբյեկտների՝ ժողովրդավարության ամրապնդման գործընթացը Ղարաբաղի ժողովուրդը

³⁴ International Court of Justice, "Accordance With International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo", Advisory Opinion of 22 July 2010, available at <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15987.pdf>

³⁵ Сергей Маркедонов, "Де-факто образования постсоветского пространства: двадцать лет государственного строительства", Аналитические доклады Института Кавказа № 5, январь 2012г.

հաջողությամբ իրականացնում է առանց միջազգային կառույցների օժանդակության:

5. Հայաստանի Հանրապետության դերակատարությունը

Չնայած Հայաստանի և Լեռնային Ղարաբաղի վերամիավորման մասին 1989թ. դեկտեմբերի 1-ի որոշման առկայությանը, Հայաստանը բնականաբար հարգեց Լեռնային Ղարաբաղի ժողովրդի 1991թ. դեկտեմբերի 10-ին հանրաքվեով արտահայտված կամքը Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության անկախության մասին: ԼՂՀ անկախության *de jure* չճանաչումը Հայաստանի ներդրումն է խաղաղ բանակցային միջոցով հակամարտության կարգավորմանը:

ԼՂՀ անկախացման պահից սկսած՝ Հայաստանը կառուցել է իր հարաբերությունները ԼՂՀ հետ՝ որպես *de facto* կայացած պետության հետ: Հայաստանի և Լեռնային Ղարաբաղի համագործակցությունը կարգավորված է տասնյակ երկկողմ պայմանագրերով, որոնք ընդգրկում են սոցիալական, մշակութային, տնտեսական, ֆինանսական, իրավական, պաշտպանության ոլորտները: Համագործակցության կարևորագույն ուղղություններից է ԼՂՀ միջազգայնորեն չճանաչվածության պատճառով մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների իրացման սահմանափակումների հաղթահարումը:

Հայաստանի Հանրապետության բանակը չի մասնակցել Ղարաբաղում ինքնապաշտպանական ռազմական գործողություններին՝ սահմանափակվելով Ադրբեյջանի ագրեսիվ գործողություններից Հայաստանի Հանրապետության տարածքի պաշտպանությամբ:

Ղարաբաղի դեմ Ադրբեյջանի ագրեսիային դիմակայելու գործողություններին մասնակցել են տարբեր երկրներից, այդ թվում Հայաստանից բազմաթիվ հայ կամավորներ, որոնք գնացել են Ղարաբաղ և համալրել ԼՂՀ պաշտպանության բանակի շարքերը:

Հաշվի առնելով Ադրբեյջանի կողմից անընդհատ հնչող ուժի կիրառման սպառնալիքները՝ Հայաստանը մշտապես պատրաստ է ռազմական աջակցություն ցուցաբերել Լեռնային Ղարաբաղի պաշտպանության բանակին՝ Ադրբեյջանի ռազմական ագրեսիան հետ մղելու և ժողովրդի անվտանգությունը պաշտպանելու գործում: Դա բխում է նաև բոլոր պետությունների միջազգային պարտավորությունից նպաստելու, միասնական և առանձին գործողությունների միջոցով, ժողովուրդների իրավահավասարության և ինքնորոշման սկզբունքի իրականացմանը:

Ադրբեջանի դիմադրության պատճառով հակամարտության իրական կողմ հանդիսացող Լեռնային Ղարաբաղը չի մասնակցում բանակցային գործընթացին: Բանակցային գործընթացի շարունակականությունն ապահովելու համար Հայաստանը չի ընդհատում իր մասնակցությունը, սակայն բնական է, որ չի կարող իրենով փոխարինել ԼՂՀ-ին:

6. Բանակցային գործընթացի ներկա փուլը

6.1. Մադրիդյան սկզբունքները

Սկսած 1995 թվականից՝ խաղաղ կարգավորման գործընթացն ընթանում է միջազգային մանդատ ունեցող ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի երեք համանախագահների (Ռուսաստան, ԱՄՆ, Ֆրանսիա) միջնորդությամբ բանակցությունների ձևաչափով: Ներկայումս բանակցություններն ընթանում են 2007թ. նոյեմբերին համանախագահների կողմից ներկայացված մադրիդյան առաջարկությունների հիման վրա:

Մեկ տարուց ավելի Ադրբեջանը, որը համաձայնել էր որպես հիմք ընդունել մադրիդյան սկզբունքները, ժխտում էր նույնիսկ դրանց գոյությունը: Այնինչ այդ ընթացքում շարունակվում էին բանակցություններն այդ սկզբունքների շուրջ: Իսկ 2009թ. հուլիսի 10-ին մադրիդյան սկզբունքների բովանդակությունը մասամբ հրապարակվում են Մինսկի խմբի համանախագահող երկրների նախագահների կողմից Լ'Ակվիլայի հայտարարությունում³⁶:

Այսպես, հակամարտությունը պետք է կարգավորվի ուժի չկիրառման, տարածքային ամբողջականության և ժողովուրդների իրավահավասարության ու ինքնորոշման սկզբունքների հիման վրա: Իսկ կարգավորման հրապարակված վեց տարրերը, ըստ Լ'Ակվիլայի հայտարարության, հետևյալն են.

- Լեռնային Ղարաբաղը շրջապատող տարածքների վերադարձ Ադրբեջանի վերահսկողության տակ,
- Լեռնային Ղարաբաղի ժամանակավոր կարգավիճակ, որը կտրամադրի անվտանգության և ինքնակառավարման երաշխիքներ,
- Հայաստանը և Լեռնային Ղարաբաղը կապող միջանցք,

³⁶ Statement by the OSCE Minsk Group Co-Chair countries, L'AQUILA, 10 July 2009, available at <http://www.osce.org/mg/51152>

- Լեռնային Ղարաբաղի վերջնական իրավական կարգավիճակի հետագա որոշում՝ իրավականորեն պարտադիր բնույթ կրող կամարտահայտման միջոցով,
- ներքին տեղահանված և փախստական հանդիսացող բոլոր անձանց՝ իրենց բնակության նախկին վայրերը վերադառնալու իրավունք, և
- անվտանգության միջազգային երաշխիքներ, որոնք կներառեն նաև խաղաղապահ գործունեություն:

Մադրիդյան առաջարկությունների հրապարակումից հետո բանակցությունները ակտիվանում են: Մինսկի խմբի համանախագահող երկրները մի շարք համատեղ հայտարարություններ են ընդունում՝ ներառյալ Հայաստանի և Ադրբեջանի հետ համատեղ հայտարարությունները³⁷: Բացի այդ, 2008-2011թթ. Հայաստանի և Ադրբեջանի նախագահները Ռուսաստանի նախագահ Դմիտրի Մեդվեդևի հրավերով մի շարք հանդիպումներ են ունեցել Ռուսաստանում և հրապարակել համատեղ հռչակագրեր³⁸:

Այսպիսով, միջնորդները Մադրիդյան սկզբունքներով փորձում են փոխզիջումների արդյունքում մերձեցնել կողմերի հակադիր դիրքորոշումները, կապված ինքնորոշման և տարածքային ամբողջականության խնդիրների հետ: Մի կողմից առաջարկված է ինքնորոշում, բայց միայն Ղարաբաղի տարածքում, գումարած ցամաքային կապը Հայաստանի հետ: Մյուս կողմից՝ Ադրբեջանի տարածքային ամբողջականություն, բայց առանց Լեռնային Ղարաբաղի: Այդ համաձայնությունը կապահովի բոլոր փախստականների իրենց բնակավայրեր վերադառնալու իրավունքի իրացումը: Համաձայնությունների իրականացման համար կապահովվեն անվտանգության միջազգային երաշխիքներ:

6.2. Մինսկի խմբի համանախագահող երկրների երկու առաքելությունը

Մինսկի խմբի համանախագահող երկրները ըստ էության իրականացնում են երկու առաքելություն: Մեկը հակամարտության գոտում կայունության պահպանումն

³⁷ See OSCE Minsk Group page at <http://www.osce.org/mg>

³⁸ Совместное заявление Президентов Азербайджанской Республики, Республики Армения и Российской Федерации по нагорно-карабахскому урегулированию от 23 января 2012 года http://news.kremlin.ru/ref_notes/1135; Meeting with Presidents of Armenia and Azerbaijan, Kazan 24 June 2011 <http://eng.kremlin.ru/news/2462>; Совместное заявление президентов Азербайджанской Республики, Республики Армения и Российской Федерации по нагорно-карабахскому урегулированию, 5 марта 2011 года, http://news.kremlin.ru/ref_notes/882; Meeting with Presidents of Armenia and Azerbaijan, Astrakhan, 27 October 2010, <http://eng.kremlin.ru/news/1206>; Declaration between the Republic of Azerbaijan, the Republic of Armenia and the Russian Federation Maiendorf Castle, 2 November 2008, <http://archive.kremlin.ru/eng/text/docs/2008/11/208708.shtml>

է: Համանախագահները, ինչպես նաև ԵԱՀԿ գործող նախագահի անձնական ներկայացուցչի ղեկավարությամբ իրականացվող շփման գծի դիտարկումները, իրենց լուրջ ներդրումն ունեն գինադադարի պահպանման և լայնածավալ ռազմական գործողությունների չվերսկսման գործում:

Համանախագահող երկրների մյուս առաքելությունն է նպաստել, որպեսզի կողմերը փոխզիջումների միջոցով հասնեն համաձայնության խնդրի կարգավորման շուրջ: Եթե այս ուղղությամբ վերջնական արդյունքը չի արձանագրվել, ապա մեղքը ամենևին միջնորդներինը չէ: Մեղավորը այն կողմն է, որը խոչընդոտում է համանախագահների հետևողական ջանքերին:

6.3. Ինչն է խոչընդոտում բանակցությունների առաջընթացը

6.3.1. Խնդրի էության խեղաթյուրում

Ադրբեջանը, խեղաթյուրելով Ղարաբաղյան խնդրի էությունը և հակամարտության ծավալման պատճառները, շարունակաբար փորձում է ներկայացնել խնդիրը որպես Ադրբեջանի և Հայաստանի միջև տարածքային վեճ: Այդ մոտեցումը խոչընդոտում է Մինսկի խմբի համանախագահների ջանքերին ուղղված հարցի կարգավորմանը: Միաժամանակ, սա փորձ է Ադրբեջանի կողմից՝ խուսափելու պատասխանատվությունից իր իրականացված հայկական ջարդերի, էթնիկ զտումների քաղաքականության և ինքնորոշված Լեռնային Ղարաբաղի դեմ սանձազերծված ագրեսիայի ու դրանց հետևանքների համար:

6.3.2. Միջնորդների առաջարկությունների ընտրովի և խեղաթյուրված ներկայացում

Մադրիդյան փաստաթղթով առաջարկված երեք հիմնարար սկզբունքներից, որոնց հիման վրա պետք է կարգավորվի հակամարտությունը, Բաքուն մերժում է երկուսը՝ ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունքը և ուժի կամ ուժի սպառնալիքի չկիրառումը: Շեշտադրումը արվում է միայն մեկ սկզբունքի վրա՝ տարածքային ամբողջականության, այն էլ ՄԱԿ-ի կանոնադրությանը հակասող, աղավաղված ձևով:

2009թ. Լ'Ակվիլայում Ռուսաստանի, ԱՄՆ-ի և Ֆրանսիայի նախագահների հայտարարությունում ներկայացված 6 տարրերից Ադրբեջանը շեշտադրում է անում միայն երկուսի վրա: Բաքուն անվերջ խոսում է Ղարաբաղի վերահսկողության տակ անցած տարածքների վերադարձի մասին «մոռացության մատնելով» Ադրբեջանի վերահսկողության տակ գտնվող ԼՂՀ տարածքները: Բաքուն, ի հակառակ «բոլոր անձանց՝ իրենց բնակության նախկին վայրերը վերադառնալու» իրավունքի՝ խոսում

է միայն ադրբեջանցի փախստականների վերադարձի մասին՝ անտեսելով թե՛ Ղարաբաղի օկուպացված շրջաններից, թե՛ Ադրբեջանից հայ փախստականներին³⁹:

Միաժամանակ՝ Ադրբեջանը ըստ էության մերժում է Լեռնային Ղարաբաղի միջանկյալ ինքնակառավարվող կարգավիճակը և նրա վերջնական կարգավիճակի լուծումը իրավաբանորեն պարտադիր ուժ ունեցող Լեռնային Ղարաբաղի ժողովրդի կամարտահայտման միջոցով:

Մինչդեռ միջնորդների կողմից բազմիցս հայտարարվել է, որ թե՛ կարգավորման 3 հիմնարար սկզբունքները, թե՛ տարրերը իրենցից ներկայացնում են մեկ ամբողջություն, և դրանց համաձայնեցումից հետո պետք է կյանքի կոչվեն: Այսինքն, գործում է սկզբունքը՝ «քանի ամեն ինչ համաձայնեցված չէ, ոչինչ համաձայնեցված չէ»: Ավելին, Մինսկի խմբի համանախագահները հաստատում են, որ չկա որևէ հիերարխիա այդ սկզբունքների միջև, և որ դրանք պետք է կիրառվեն որպես մեկ միասնություն⁴⁰:

Ադրբեջանի ընտրովի և խեղաթյուրված մոտեցումը միջնորդների ներկայացրած առաջարկություններին և բանակցվող փաստաթղթերին վկայում է այն մասին, որ Բաքուն փաստացի ելնում է «ամեն ինչ կամ ոչինչ» ապակառուցողական սկզբունքից:

6.3.3. Մադրիդյան սկզբունքները մի կողմ դնելով՝ անցնել պայմանագրի տեքստի համաձայնեցմանը

Բաքուն առաջարկում է հրաժարվել մադրիդյան սկզբունքների համաձայնեցումից և անցնել համապարփակ պայմանագրի մշակմանը: Ակնհայտ է, որ անհնարին է համաձայնության գալ պայմանագրի տեքստի շուրջ, եթե համաձայնեցված չեն պայմանագրի հիմքը հանդիսացող սկզբունքները:

6.3.4. Մինսկի խմբի Համանախագահների ձևաչափից հարցի դուրսբերում

Ադրբեջանը բանակցային գործընթացը խոչընդոտելու համար շարունակական փորձեր է կատարում հարցի քննարկումը Մինսկի խմբի համանախագահների ձևաչափից դուրս բերելու ուղղությամբ և քարոզչական նպատակներ հետապնդող զուգահեռ գործընթացներ է նախաձեռնում տարբեր միջազգային կազմակերպություններում և առանձին պետությունների խորհրդարաններում:

³⁹ See e.g. Azerbaijani Foreign Minister Discloses Details Of 'Madrid Principles', RGE/RL, 15 March 2010, at http://www.rferl.org/content/Azerbaijani_Foreign_Minister_Discloses_Details_Of_Madrid_Principles/1984485.html

⁴⁰ Remarks by Hillary Clinton at Astana OSCE Intervention, 1 December 2010, at <http://www.state.gov/secretary/rm/2010/12/152167.htm>

Ադրբեջանը նույնիսկ շահարկում է իսլամական համերաշխության գաղափարը՝ փորձելով կրոնական բնույթ վերագրել հակամարտությունը: Դա ևս մեկ փորձ է խեղաթյուրելու հակամարտության էությունը և պատճառները:

6.3.5. Մինսկի խմբի Համանախագահների գործունեության վարկաբեկում

Ադրբեջանի բարձրաստիճան պաշտոնյաները պարբերաբար հայտարարում են Մինսկի խմբի համանախագահության գործունեության անարդյունավետության մասին և նույնիսկ մեղադրում համանախագահող երկրներ Ռուսաստանին, ԱՄՆ-ին և Ֆրանսիային կողմնակալ լինելու մեջ⁴¹: Ստացվում է, որ միջնորդները անկողմնակալ կլինեին միայն այն դեպքում, եթե չպահանջեին խնդրի խաղաղ կարգավորում և բավարարեին Ադրբեջանի՝ ամեն ինչ կամ ոչինչ մոտեցումը:

7. Ինչն է խոչընդոտում կողմերի միջև վստահության մթնոլորտի ձևավորմանը

Հայկական կողմերը ամբողջությամբ ընդունում են միջնորդների բազմաթիվ կոչերն և առաջարկությունները՝ ուղղված կողմերի միջև վստահության միջոցների ամրապնդմանը: Վստահության միջոցների ամրապնդման խնդիրը բազմաթիվ տարրերից բաղկացած ամբողջական փաթեթ է: Այդ տարրերից են՝ ժողովուրդների միջև ատելություն և թշնամանք սերմանող պետական քարոզչությունից և ռազմատենչ հռետորաբանությունից հրաժարվելը, հարևան ժողովրդի պատմամշակութային ժառանգության ոչ թե ոչնչացումը, այլ պահպանումը, հրադադարի ռեժիմի ամրապնդումը, շփման գծից դիպուկահարների հետքաշումը, տարբեր ոլորտներում համագործակցության, ինչպես նաև հասարակությունների տարբեր խմբերի միջև շփումների և երկխոսության խթանումը:

Ինչպես հայտարարել է Հայաստանի Նախագահը՝ «Ոչ մի ժողովուրդ և ոչ մի ազգ հայ ժողովրդի կողմից չի ընկալվում որպես թշնամի: Նույն ոգով՝ հայ ժողովուրդն ակնկալում է, որ հարևան երկրների իշխանությունները դադարեցնեն հայ ժողովրդի գոյությունը, ինքնիշխանությունը, կայուն ու անվտանգ զարգացման իրավունքը մերժող և սեփական հասարակությունը բռնության մղող քաղաքականությունը»⁴²:

⁴¹ See e.g. “Ilham Aliyev received Ambassadors of OSCE member-states in Gabala”, website of the President of Azerbaijan, 10.09. 2012 at <http://ru.president.az/articles/5977>.

⁴² <http://www.president.am/hy/press-release/item/2012/12/15/Address-by-Serzh-Sargsyan-at-the-14th-Republican-Convention/>

7.1. Քսենոֆորիա ընդդեմ հայերի

Ադրբեջանի բարձրագույն ղեկավարությունը ոչ մի առիթ բաց չի թողնում բոլոր հայերին մարդասպան, բարբարոս, ֆաշիստ և Ադրբեջանի թշնամիներ հայտարարելու համար: Ադրբեջանի երիտասարդությունը դաստիարակվում է հայերի հանդեպ ատելության և անհանդուրժողականության մթնոլորտում⁴³:

Այդպիսի դաստիարակության արդյունք է ՆԱՏՕ-ի շրջանակներում Բուդապեշտում կազմակերպված դասընթացներին ադրբեջանցի Ռամիլ Սաֆարովի կողմից հայ սպային քնած ժամանակ կացնի բազմաթիվ հարվածներով դաժանաբար սպանելը: Եվ հունգարական դատարանի վճռով ցմահ ազատազրկման դատապարտված այդ մարդասպանը Ադրբեջանին արտահանձնելուց հետո արդեն օդանավակայանում ազատ է արձակվում, արժանանում է արտահերթ զինվորական կոչման, և նրան միանվագ աշխատավարձ է վճարվում հունգարական բանտում անցկացրած տարիների համար: Այսպիսով, հայ սպանելը Ադրբեջանում ոչ միայն հանցագործություն չի համարվում, այլ նաև պետականորեն խրախուսվում և հերոսացվում է:

Ադրբեջանի այդ արարքը արժանացավ ոչ միայն Միոսկի խմբի համանախագահ երկրների ղեկավարության, նրանց գործադիր ու օրենսդիր մարմինների, այլև ԵԱՀԿ մասնակից երկրների ճնշող մեծամասնության, ԵՄ-ի, ԵԽ-ի, ՆԱՏՕ-ի, և մի շարք այլ միջազգային կազմակերպությունների սուր քննադատությանը⁴⁴: Մասնավորապես, Ռասիզմի և անհանդուրժողականության դեմ Եվրոպական հանձնաժողովի հայտարարությունում շեշտվում է, որ «անհանդուրժողականության հողի վրա կատարված հանցագործությունները պետք է համարժեք ձևով պատժվեն», և որ «Սաֆարովի դեպքի նման զարգացումները անպատժելիության զգացման վտանգ են ստեղծում ռասիստական բնույթի առավել լուրջ հանցագործություններ կատարողների համար»: Հանձնաժողովը «մշտապես կապ է տեսել Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության վերաբերյալ Ադրբեջանի կոշտ հայտարարությունների և Ադրբեջանում ազգությամբ հայերի դեմ առկա խտրականության միջև»⁴⁵:

Հայերի հանդեպ ատելություն սերմանելու նպատակին է ծառայում նաև 1992թ. փետրվարի 25-ից 26-ի Խոջալուի իրադարձությունների նենգափոխված պատկերի

⁴³ Contre la xénophobie et la violence, ONG "Le Syndrome de Soumgait: L'anatomie du Racisme en Azerbaïjan", Erevan 2012.

⁴⁴ See <http://karabakhfacts.com/tag/ramil-safarov-case/>

⁴⁵ Statement by the European Commission against Racism and Intolerance concerning the pardoning in Azerbaijan of a person convicted of hate crime, Strasbourg, 4 September 2012, at http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Library/PressReleases/117-04_09_2012_Azerbaijan_en.asp

լայն քարոզչությունը: Այդ բնակավայրը դարձել էր ադրբեջանական բանակի ռազմական հենակետ, որտեղից շուրջօրյա ռմբակոծվում էր Ղարաբաղի մայրաքաղաք Ստեփանակերտը, և որը գտնվելով օդանավակայանի մոտ արգելակում էր այն ժամանակ շրջափակված Ղարաբաղի միակ օդային հաղորդակցման հնարավորությունը արտաքին աշխարհի հետ:

Թե՛ իշխանությունները, թե՛ բնակավայրում մնացած բնակչությունը տեղեկացված են եղել նախատեսվող հարձակման և հումանիտար միջանցքի մասին՝ բնակչության դեպի ադրբեջանական բանակի վերահսկողության տակ գտնվող Աղդամ քաղաքը անարգել հասնելու համար: Եվ հենց Աղդամի մոտակայքում, Խոջալուից հեռու Ադրբեջանի բանակի վերահսկողության տակ գտնվող տարածքում կրակել են խաղաղ բնակիչների վրա:

Այդ մասին կան բազմաթիվ վկայություններ, այդ թվում ադրբեջանական աղբյուրների: Այսպես, Խոջալուի դեպքերի ժամանակ Ադրբեջանի նախագահ Այազ Մութալիբովը 1992թ. հարցազրույցում ասել է. «... միջանցքը, որով մարդիկ կարող էին դուրս գալ հայերը թողել էին: Այդ դեպքում իրենց ինչի՞ն էր պետք կրակելը: Առավել ևս Աղդամին մոտ տարածքում, որտեղ այն ժամանակ բավարար ուժ կար դուրս գալու և մարդկանց օգնելու համար»⁴⁶: Խոջալուի դեպքերը հետաքննող հանձնաժողովի նախագահ Ռամազ Ֆատալիև՝ «Փետրվարի 22-ին նախագահի, վարչապետի, ԿԳԲ-ի նախագահի և ուրիշների ներկայությամբ կայացավ Ազգային անվտանգության խորհրդի խորհրդակցությունը: Խորհրդակցության ժամանակ ընդունվեց մարդկանց Խոջալուից դուրս չբերելու որոշում: Այսինքն, մենք ինքներս դրդեցինք հայերին դեպի հարձակում: Նույնիսկ Անվտանգության խորհրդի անդամները գիտեին, որ հայերը չեն կարող իրականացնել ցեղասպանության նմանվող գործողություններ»⁴⁷:

Խոջալուի բնակիչների ողբերգությունը որպես իբր հայերի կողմից իրականացված ցեղասպանություն քարոզելը նաև նպատակ է հետապնդում ինչպես թույլ չտալ ճշմարտության և իրական մեղավորների բացահայտումը, այնպես էլ կեղծ մեղադրանքներով փորձել հակակշռել Ադրբեջանի հայ բնակչության դեմ խաղաղ ժամանակ ցեղասպանական քաղաքականության դրսևորումները Սումգաիթում, Կիրովաբադում, Շամխորում, Խանլարում, Բաքվում...

⁴⁶ «Независимая газета», 2.04.1992г.

⁴⁷ <http://www.azadliq.org/content/article/1818751.html>

7.2. Հայկական ծագում ունեցող կամ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետություն այցելած անձանց մուտքի արգելումն Ադրբեջան

Ադրբեջանը արգելում է հայկական ծագում ունեցող անձանց Ադրբեջան այցելելը, ընդ որում՝ անկախ իրենց քաղաքացիությունից և բնակության վայրից⁴⁸: Բազմաթիվ դեպքեր են եղել, երբ այդպիսի անձինք օդանավակայանից հետ են ուղարկվել:

Զավեշտալի է վերջերս տեղի ունեցած Ղազախստանի քաղաքացի, ազգությամբ ադրբեջանցի Բայրամ Ազիզովին Բաքվի օդանավակայանում պահելու և վտարելու դեպքը միայն այն պատճառով, որ նրա անձնագրում նշում կար Հայաստանի Հանրապետություն այցելելու մասին⁴⁹: Եվ դա այն ժամանակ, երբ ազգությամբ ադրբեջանցի այդ անձը, ինչպես նաև յուրաքանչյուր տարի Հայաստան այցելող իրանցի տասնյակ հազարավոր էթնիկ ադրբեջանցի զբոսաշրջիկներ, բնականաբար, որևէ խնդիր չունեն Հայաստան անարգել մուտք գործելու հետ:

Գնալով մեծանում են Ադրբեջանի սև ցուցակները, որոնք արգելում են Լեռնային Ղարաբաղ այցելած անձանց, այդ թվում պետական և քաղաքական գործիչների, լրագրողների, արվեստի գործիչների, մարզիկների մուտքը Ադրբեջան:

Նույնը վերաբերում է նաև ընտրությունների դիտորդական առաքելությամբ ԼՂՀ այցելած պատվիրակությունների անդամներին: Հավանաբար, Լեռնային Ղարաբաղի կայացած ժողովրդավարությունը տեսնելուց հետո դիտորդների այցելությունն Ադրբեջան հնարավորություն կընձեռներ համեմատել տեսածը ադրբեջանական ավտորիտար իրականության հետ:

7.3. Պապմության խեղաթուրում և պապմամշակութային հուշարձանների ոչնչացում

Ադրբեջանի բարձրագույն ղեկավարությունը բազմիցս հայտարարել է, որ Հայաստանը և Լեռնային Ղարաբաղը գտնվում են պատմական ադրբեջանական հողերի վրա, և որ հայերը այս տարածաշրջանում եկվոր են⁵⁰: Քաղաքական պատվերով գործող Ադրբեջանի պատմաբանները հասել են այնպիսի «մտքի թռիչքի», որ իբրև թե ադրբեջանցիները սերում են շումերներից⁵¹: Եվ դա այն

⁴⁸ Azerbaijan Country Specific Information, Bureau of Consular Affairs, US Department of State, at http://travel.state.gov/travel/cis_pa_tw/cis/cis_978.html

⁴⁹ Azeri-born Kazakhstan citizen banned from Baku over visit to Armenia, 21 November 2012, at <http://www.panarmenian.net/eng/news/133536/>

⁵⁰ Rouben Galichian, "Clash of Histories in the South Caucasus", London 2012.

⁵¹ R. Aliyev, Y. Yousoufov, I. Babayev, I. Jafarov and A. Mamedova, authors. *History of Azerbaijan*, 6th grade textbook (Baku: 2002)

ժամանակ, երբ Հայաստանի մասին հայտնի էր առնվազն երեք հազարամյակ առաջ, իսկ Ադրբեջանը հարյուր տարի չկա, ինչ հայտնվել է քաղաքական քարտեզի վրա:

Բազմաթիվ նյութեր են տարածվում, այդ թվում Ադրբեջանի նախագահի ներածականով, որ տարածաշրջանի հայկական եկեղեցիները, խաչքարերն ու այլ պատմամշակութային հուշարձաններն իբրև թե հանդիսանում են ադրբեջանական պատմական հուշարձաններ⁵²: Բնական հարց է առաջանում, որ եթե Ադրբեջանում իրոք հավատում են, որ հայկական պատմամշակութային ժառանգությունը իրենցն է, ապա ինչո՞ւ են անխնա ոչնչացնում դրանք: Բնական է, որ ադրբեջանական լինելու պատճառով չէ, որ բարբարոսաբար ոչնչացվել են համամարդկային նշանակության մշակութային արժեք հանդիսացող Ջուլայի միջնադարյան խաչքարերը⁵³: Նույն տրամաբանությամբ Ադրբեջանի կողմից օկուպացված Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության տարածքներում ոչնչացվել են հայերի դարավոր ներկայության մասին վկայող բոլոր հուշարձանները⁵⁴:

7.4. Տնտեսական շրջափակում

Ադրբեջանը իրականացնում է Հայաստանի և Լեռնային Ղարաբաղի տնտեսական շրջափակում, փակ է պահում բոլոր հեռահաղորդակցության ուղիները: Ադրբեջանը միակ պետությունն է, որը գործում է հայ-թուրքական հարաբերությունների կարգավորման ուղղված գործընթացի դեմ, քանի որ դա կհանգեցնի Թուրքիայի կողմից փակված սահմանի բացմանը և իրականացվող շրջափակման դադարեցմանը:

7.5. Շփման գծում լարվածության պահպանումը

Թե՛ համանախագահող երկրների, թե՛ միջազգային կառույցների կողմից բազմիցս կոչեր են արվել հակամարտության կողմերին ձեռնարկելու քայլեր շփման գծի վրա լարվածությունը թուլացնելու ուղղությամբ: Մասնավորապես, միջնորդները առաջարկել են փոխադարձաբար հետ քաշել դիպլոմատիաներին և ձևավորել շփման գծի վրա միջադեպերի հետաքննության մեխանիզմ: Թե՛ Հայաստանը և թե՛ Լեռնային Ղարաբաղը հայտնել են իրենց պատրաստականությունը կյանքի կոչելու այդ առաջարկությունները, իսկ Ադրբեջանը՝ մերժել: Ավելին, ՀՀ նախագահը դեռևս 2010թ. Բյուսելում առաջարկել է պայմանագիր կնքել ուժի կիրառումից հրաժարվելու մասին, ինչը ևս մերժվել է Ադրբեջանի կողմից:

⁵² Aziz Alakbarli et al, "Monuments of the Western Azerbaijan." Baku, Nurlan 2006.

⁵³ Old Jugha: Chronicling the Destruction, at <http://mfa.am/en/jugha>

⁵⁴ Samvel Karapetian, "The State of Armenian Historical Monuments in Azerbaijan and Artsakh", Yerevan, 2011, available at http://mfa.am/u_files/file/monuments3.pdf.

Հրաժարվելով հրադադարի ռեժիմի ամրապնդումից, դիպուկահարների դուրսբերումից, միջադեպերի հետաքննության մեխանիզմի ձևավորումից և պարբերաբար կազմակերպելով սադրանքներ Լեռնային Ղարաբաղի և Հայաստանի հետ սահմանին՝ Ադրբեջանի ղեկավարությունն ուղղակի պատասխանատվություն է կրում շփման գծում լարվածության պահպանման և բոլոր կողմերի յուրաքանչյուր զոհի համար՝ անկախ նրա ազգությունից:

7.6. Պատերազմի վերսկսման սպառնալիքները

Ադրբեջանը վերջին յոթ տարվա ընթացքում ավելի քան 20 անգամ ավելացրել է իր ռազմական ծախսերը⁵⁵: Հետևողականորեն սպառազինվելով՝ Ադրբեջանը գերազանցել է ԵԱՀԿ-ի և Եվրոպայում սովորական զինված ուժերի մասին պայմանագրով նախատեսված բոլոր վերին շեմերը:

Երկրի բարձրագույն ղեկավարությունը օգտագործում է ցանկացած առիթ, անգամ դպրոցների բացման արարողությունները, որպեսզի հնչեցնի իր սպառնալիքները՝ կարգավորելու ղարաբաղյան խնդիրը ռազմական ուժով⁵⁶: Եվ դա այն ժամանակ, երբ միջնորդների կոչերը խաղաղ բանակցային գործընթացով խնդիրը կարգավորելու մասին հասցեագրված են հենց Ադրբեջանին: Օրինակ, 2011թ. Դոմիլում Ֆրանսիայի, Ռուսաստանի և ԱՄՆ-ի նախագահների հայտարարությունում ասված է, որ «Ուժի կիրառումն է ստեղծել կոնֆրոնտացիայի և անկայունության ներկայիս իրադրությունը: Նորից դրա օգտագործումը միայն կբերի նոր տառապանքներ և ավերածություններ և կարժանանա միջազգային հանրության դատապարտմանը: Մենք հստակորեն կոչ ենք անում կողմերի առաջնորդներին իրենց բնակչությանը նախապատրաստել խաղաղությանը, այլ ոչ թե պատերազմին»⁵⁷:

⁵⁵ The SIPRI Military Expenditure Database, available at <http://milexdata.sipri.org/>

⁵⁶ <http://www.azatutyun.am/content/article/24676913.html>;

<http://www.apa.az/en/news.php?id=176277>; <http://en.president.az/articles/5252>;

<http://en.president.az/articles/4739>; <http://en.president.az/articles/4423>;

<http://www.news.az/articles/politics/51631>; <http://en.president.az/articles/3327>;

<http://www.historyoftruth.com/news/latest/10097--karabakh-conflict-can-be-resolvedpeacefully-through-the-pressure-on-armenia>; <http://milaz.info/en/news.php?id=6145>;

<http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=azerbaijan-backs-turkey-over-cyprus-but-fearskarabakh-impact-says-azeri-deputy-pm-2011-07-21>; <http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=top-azeri-official-warns-of-fresh-war-in-caucasus-2011-07-18>; <http://news.az/articles/politics/40654>;

<http://asbarez.com/97048/azerbaijan-must-attack-yerevan-says-political-expert/>;

<http://www.milaz.info/en/news.php?id=5897>; <http://www.news.az/articles/politics/39670>;

<http://ca.reuters.com/article/topNews/idCATRE75P0LD20110626>;

<http://en.trend.az/news/karabakh/1891595.html>

⁵⁷ Joint statement on the Nagorno-Karabakh Conflict, by the Presidents of the OSCE Minsk Group Co-Chair Countries at the G-8 Summit, Deauville, 26 May 2011, available at <http://www.osce.org/mg/78195>

Միջազգային խաղաղության պահպանումը և խաղաղ միջոցներով վեճերի կարգավորումը ՄԱԿ-ի կանոնադրությունում առաջին նպատակն է: Ադրբեջանը, հրաժարվելով շփման գծում լարվածության թուլացմանն ուղղված միջոցառումներից և ռազմական գործողությունների վերսկսման սպառնալիքներով գործում է այդ նպատակին դեմ:

7.7. Ղարաբաղի հիմնահարցի ծառայեցումը ժառանգական ավտորիտար ռեժիմի պահպանմանը

Միջազգային կառույցների գնահատականներով Ադրբեջանը ամրապնդված ավտորիտարիզմի պետություն է, որտեղ կոպտորեն ոտնահարվում են մարդու իրավունքները և ազատությունները⁵⁸:

Խաթարելով բանակցային գործընթացը, սադրելով լարվածության մեծացում և հոչակելով հայության դեմ պայքարը՝ Բաքվի իշխանությունները իրականում պայքար է մղում սեփական ժողովրդի դեմ: Այդ պայքարի նպատակը ժողովրդի աճող դժգոհության պայմաններում ժառանգական իշխանության պահպանումն է: Էներգակիրների արտահանումից ստացված եկամուտները ուղղվում են ոչ թե երկրում սոցիալական բևեռացվածությունը մեղմելու, այլ ռազմական ծախսերը ավելացնելու, Ղարաբաղյան խնդիրը խեղաթյուրված ներկայացնող, հայերի հանդեպ ատելություն սերմանող քարոզչության վրա:

Ադրբեջանի հանդեպ իբրև թե միջազգային իրավակարգի անարդարության և միջազգային կառույցների խտրական վերաբերմունքի դեմ անընդմեջ հնչող դժգոհությունը, աշխարհասփյուռ հայության դավադրությունների մասին պատմությունները, Ադրբեջանի ռազմական ծախսերի մասին թվերը և պատերազմին պատրաստվելու մասին հայտարարությունները նպատակ ունեն մեկուսացնելու ադրբեջանական հանրությանը ժողովրդավարական գործընթացներից և վախեցնելու ժողովրդին թվացյալ արտաքին վտանգով:

⁵⁸ "Azerbaijan: Autocracy in an oil paradise", DW, 19.05.2012 at <http://www.dw.de/azerbaijan-autocracy-in-an-oil-paradise/a-15958397>, "They Took Everything from Me", Human Rights Watch, 29.02.2012 at <http://www.hrw.org/reports/2012/02/29/they-took-everything-me>; "Beaten, Blacklisted, and Behind Bars", Human Rights Watch, 26.10.2010 at <http://www.hrw.org/reports/2010/10/26/beaten-blacklisted-and-behind-bars-vanishing-space-freedom-expression-azerbaijan>; "International Perceptions Index 2012", Transparency International at <http://www.transparency.org/cpi2012/results>; "Azerbaijan: the spring that never blossomed: freedoms suppressed in Azerbaijan", Amnesty International, 16.11.2011 at <http://www.amnesty.org/en/library/info/EUR55/011/2011/en>; "Running Scared: Azerbaijan's silenced voices", The International Partnership Group for Azerbaijan, 2012 at <http://www.article19.org/data/files/medialibrary/3003/12-03-26-azerbaijan.pdf>; "ECRI Report on Azerbaijan", ECRI, Council of Europe. 31.05.2011 at <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/azerbaijan/AZE-CbC-IV-2011-019-ENG.pdf>; "Azerbaijan", Freedom in the World 2012, Freedom House, <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2012/azerbaijan>

Արտաքին թշնամու մասին չընդհատվող քարոզչությունը հիմք է ծառայում ռեժիմի դեմ դժգոհություն արտահայտող բոլոր այլախոհներին հայտարարելու թշնամիներ և հայկական ու հակաադրբեջանական ուժերի աջակիցներ և թոնաճնշումների ենթարկելու նրանց:

7.8. Զեռք բերված պայմանավորվածություններից հրաժարում

Բանակցությունների ընթացքը չի կարող լինել արդյունավետ, քանի դեռ Ադրբեջանը պարբերաբար հետ է կանգնում ձեռք բերված պայմանավորվածություններից:

Այսպես, Ադրբեջանը հետ կանգնեց 1995թ. փետրվարի 3-ին իր կողմից ստորագրված հրադադարի ռեժիմի ամրապնդման վերաբերյալ համաձայնագրից, որը ուղղված էր խաղաղ բանակցային գործընթացի առաջընթացի համար ավելի բարենպաստ պայմանների ստեղծմանը⁵⁹: Համաձայնագիրը նկարագրում էր միջադեպերի հետաքննության ընթացակարգը:

ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահները բազմիցս նշել են շփման գծի վրա միջադեպերի հետաքննության մեխանիզմը կյանքի կոչելու կարևորությունը: Այդ մեխանիզմի ձևավորման վերաբերյալ կողմերի պայմանավորվածությունն ամրագրվեց 2011թ. Սոչիում Հայաստանի, Ռուսաստանի և Ադրբեջանի նախագահների համատեղ հռչակագրում⁵⁹: Սակայն Ադրբեջանը, ի հակառակ պայմանավորվածության, վետոյի կիրառման սպառնալիքի տակ թույլ չտվեց, որպեսզի 2012թ. ԵԱՀԿ բյուջեում գումարներ նախատեսվեն միջադեպերի հետաքննության մեխանիզմի համար⁶⁰:

2008թ. նոյեմբերի 2-ին Հայաստանի, Ռուսաստանի և Ադրբեջանի նախագահները ստորագրեցին Մայնդորֆի հռչակագիրը, որտեղ կարևորվում էր խնդրի խաղաղ կարգավորումը: Սակայն նույն ամսին իտալական «RAI International» հեռուստաալիքին տրված հարցազրույցում Ադրբեջանի նախագահը հայտարարեց, որ հակամարտությունը խաղաղ միջոցներով կարգավորելու պարտավորությունը չի բացառում ռազմական ուղին⁶¹:

⁵⁹ Совместное заявление президентов Азербайджанской Республики, Республики Армения и Российской Федерации по нагорно-карабахскому урегулированию, 5 марта 2011 года, http://news.kremlin.ru/ref_notes/882

⁶⁰ International Crisis Group, Tackling Azerbaijan's IDP Burden, 27 February 2012, available at [http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/caucasus/azerbaijan/b067-tackling-azerbajians-idp-burden.pdf](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/europe/caucasus/azerbaijan/b067-tackling-azerbajians-idp-burden.pdf)

⁶¹ "Aliyev's statements meant to exert pressure on Armenia", 28 November 2008, at <http://www.panarmenian.net/eng/news/27741/>

Ամեն անգամ, երբ ձեռք են բերվում պայմանավորվածություններ, որոնց իրացումից միջազգային հանրությունը լուրջ առաջընթաց է ակնկալում կարգավորման գործընթացում, Ադրբեջանը հետ է կանգնում: Այդպես եղավ ԱՄՆ-ի միջնորդությամբ 2001թ. Քի Վեստյում⁶² ձեռք բերված պայմանավորվածությունից հետո:

2011թ. Կազանի հանդիպումից առաջ Մինսկի Խմբի համանախագահները և միջազգային հանրությունը կողմերին հորդորում էին, հարգելով նախապես ձեռք բերված պայմանավորվածությունները, ընդունել կարգավորման հիմնարար սկզբունքները: Ի հակառակ նախապես ձեռք բերված համաձայնությունների, Ադրբեջանը ներկայացրեց տասը նոր առաջարկներ և տապալեց հնարավոր առաջընթացը⁶³:

Այսպիսով, Ադրբեջանի բոլոր գործողություններն ուղղված են ոչ թե վստահության մթնոլորտի ձևավորմանը, այլ հայերի դեմ ատելության սերմանմանը, ոչ թե փոխզիջումների հիման վրա համաձայնության հասնելուն, այլ բանակցային գործընթացի տապալմանը: Ադրբեջանը պատրանք ունի, որ ժամանակակից քաղաքակիրթ աշխարհին բնորոշ միջնորդների և միջազգային հանրության հանդուրժողականությունը խրախուսում է իր ռասիզմն ու ագրեսիվությունը: Այդպիսի պատրանքներով առաջնորդվող քաղաքականության շարունակությունը անխուսափելիորեն բերելու է Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության միջազգային ճանաչմանը:

8. Հայկական կողմերի կառուցողականությունը

Լեռնային Ղարաբաղի խնդիրը դեռևս կարգավորված չէ, և պահպանվում է ստատուս քվոն, քանի որ ադրբեջանական կողմը դեռևս պատրաստ չէ գնալ փոխզիջումների և դիմադրում է հակամարտության կողմ հանդիսացող Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության՝ որպես լիիրավ բանակցային կողմ ներգրավմանը: Կասկածից վեր է, որ միակողմանի զիջումներ չեն լինում, և որ ցանկացած ժողովուրդ ինքն է տնօրինում իր ճակատագիրը:

Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը ի սկզբանե դրսևորել է կառուցողական մոտեցում՝ չպահանջելով բանակցային գործընթացի համար որպես

⁶² Key West Peace Talks on Nagorno-Karabakh", Press Statement, Richard Boucher, Washington, DC, 14.03.2001, at <http://2001-2009.state.gov/r/pa/prs/ps/2001/1243.htm>

⁶³ Comment by Foreign Minister Edward Nalbandian to the Media after the Presidential Meeting in Kazan, 25 June 2011, at <http://mfa.am/en/interviews/item/2011/06/25/kazan/>

նախապայման իր ճանաչումն Ադրբեջանի կողմից: Չնայած, որ դա արդարացված կլիներ և՛ իրավական, և՛ բարոյական տեսանկյունից, և կվկայեր Ադրբեջանի կողմից ուժային քաղաքականությունից հրաժարման մասին:

Հայաստանի կառուցողականությունը դրսևորվել է համաձայնությամբ ընդունելու Մադրիդյան փաստաթուղթը որպես հիմք բանակցությունների համար: Այդ փաստաթուղթը ենթադրում է Լեռնային Ղարաբաղում իրավաբանորեն պարտադիր ուժ ունեցող հանրաքվեի անցկացումը, չնայած ԼՂՀ անկախության հանրաքվեն անց է կացվել դեռևս 1991թ. այն ժամանակ գործող ԽՍՀՄ օրենսդրությանը և միջազգային իրավունքին լիովին համապատասխան:

Հայաստանի դիրքորոշումը արտահայտված է Հանրապետության Նախագահի 2012թ. դեկտեմբերի 15-ի ելույթի հետևյալ հատվածում.

«Շարունակելու ենք բանակցային գործընթացը: Երախտագիտություն հայտնելով Մինսկի խմբի համանախագահող երկրներին՝ հակամարտության խաղաղ կարգավորման գործընթացում ներդրած ջանքերի համար՝ միաժամանակ մշտապես միջնորդների ու միջազգային հանրության ուշադրությունն ենք հրավիրելու խաղաղ կարգավորումը հնարավոր դարձնող վստահության միջոցների ստեղծման և ամրապնդման հարցերին:

Ադրբեջանի քաղաքականությունն ընդհանրապես և մասնավորապես դիպուկահարներին հետ քաշելուց հրաժարվելը, շփման գծում միջադեպերի հետաքննության մեխանիզմի գործարկումից հրաժարվելը, մարդասպաններին հերոսացնելը, այլատյացությունը և ռասիզմը խրախուսելը, անհուսալի և երկերեսանի կեցվածքը բանակցություններում որևէ կերպ չեն նպաստում վստահության միջոցների ստեղծմանը և համապատասխան արձագանք չստանալու դեպքում ծայրաստիճան սրում են իրավիճակն ամբողջ տարածաշրջանում: Բնական և բանական կլինի, որ Արցախն օր առաջ զբաղեցնի իր տեղը բանակցությունների սեղանի շուրջ, ուստի, մեր ջանքերն ուղղվելու ենք նշված հարցի շուտափույթ լուծմանը:

Արդյունավետ բանակցությունների վարումը կառուցողական մթնոլորտում հնարավոր կլինի միմիայն այն դեպքում, երբ հակամարտության կողմերն իրապես ցանկանան հասնել խնդրի արդար լուծման՝ հրաժարվելով անհիմն առավելապաշտական նկրտումներից»⁶⁴:

⁶⁴ <http://www.president.am/hy/press-release/item/2012/12/15/Address-by-Serzh-Sargsyan-at-the-14th-Republican-Convention/>